

ks. Paweł Lewandowski
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Kompetencje biskupa diecezjalnego
dotyczące sądownictwa kościelnego
w przedmiocie procesów
małżeńskich według kodeksu
prawa kanonicznego z 1983 roku
i instrukcji procesowej
Dignitas connubii

Świadomość tego, że małżeństwo między ochrzczonymi jest „obrazem przymierza miłości Chrystusa i Kościoła oraz uczestnictwem w nim” zobowiązuje Kościół, aby małżeństwo i opartą na związku małżeńskim rodzinę, ochraniał i bronił z jak największą troską i wszystkimi godziwymi środkami¹. Powyższy obowiązek w pierwszej kolejności obliuguje biskupa diecezjalnego jako szczególnego pasterza określonej porcji Ludu Bożego.

Cel niniejszego artykułu stanowi analiza kompetencji biskupa diecezjalnego dotyczących sądownictwa kościelnego w przedmiocie procesów małżeńskich. Za podstawowe źródła w tej materii uznać należy kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku [dalej: KPK 1983] oraz instrukcję procesową Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych

---

¹ Zob. II Sobór Watykański, konst. *Gaudium et spes*, 47–52.

Dignitas connubii [dalej: DC]². Zagadnienie zostanie zrealizowane w następujących punktach: 1) analiza pojęcia kompetencji; 1) analiza pojęcia urzędu biskupa diecezjalnego; 3) przedstawienie troski o sądownictwo kościelne jako wyrazu realizacji posługi rządzenia; 4) ukazanie biskupa diecezjalnego jako pierwszego sędziego; 5) analiza innych kompetencji biskupa diecezjalnego odnośnie do sądownictwa kościelnego (z rozróżnieniem na kompetencje kreacyjne i koordynacyjne); 6) wnioski.

1. Pojęcie kompetencji

Pojęcie kompetencji jest pojęciem wieloznacznym³. Według definicji zawartej w *Słowniku języka polskiego PWN* kompetencja to zakres uprawnień, pełnomocnictw, zakres działania jakiejś instytucji lub spraw podlegających określonemu organowi⁴. W *Innym słowniku języka polskiego PWN* pojęcie kompetencji przetłumaczono jako zdolność do prawidłowego wypełniania należących do danego podmiotu obowiązków i podejmowania właściwych decyzji, wynikającą z wiedzy i doświadczenia tegoż podmiotu⁵.

² Zob. *Proces małżeński według Instrukcji „Dignitas connubii”*. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13–14 czerwca 2005 roku, red. T. Rozkrut, Tarnów 2006; *Proces małżeński w świetle „Dignitas connubii” – pierwsze doświadczenia*. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2007 roku, red. T. Rozkrut, Tarnów 2008. Również VII. Ogólnopolskie Forum Sądowe, które odbyło się w Gródku nad Dunajcem w dniach 8–9 czerwca 2015 roku za przedmiot miało: *Kanoniczny proces małżeński dziesięć lat po opublikowaniu „Dignitas connubii”*.

³ Łacińskie słowo *competentia*, *-ae* oznacza: 1) właściwość; 2) uprawnienie; 3) kompetencję; 4) odpowiedniość, zgodność; 5) proporcję (por. J. Söndel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2005, s. 182; *Słownik łacińsko-polski*, t. 1, red. M. Plezia, Warszawa 2007, s. 626; F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 2, Kraków 1958–1965, s. 396).

⁴ Por. *Słownik języka polskiego PWN*, t. 1: A–K, red. M. Szymczak, Warszawa 1998, s. 916. W podobny sposób: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 2: K–Ó, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 186; *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 17, red. H. Zgólkowa, Poznań 1998, s. 57.

⁵ Por. *Inny słownik języka polskiego PWN*, t. 1: A–Ó, red. M. Bańko, Warszawa 2000, s. 655. Podobnie: *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj,

Mirosław Sitarz przez kompetencję w ujęciu teoretycznym rozumie możliwość takiego prawem przewidzianego zachowania się przez wyraźnie określony podmiot, w wyniku którego powstaje bądź aktualizuje się obowiązek określonego działania lub zaniechania działań przez inny podmiot⁶. Dla Leszka Adamowicza kompetencja to upoważnienie odpowiednich organów do stanowienia określonych aktów normatywnych, administracyjnych lub sądowych, jak również właściwość, a więc zakres spraw podlegających określonemu organowi władzy⁷.

Podkreślając niejednoznaczność pojęcia kompetencji, Józef Krukowski stwierdza, że wyrażenie: „organ władzy «ma kompetencje»” można rozumieć, iż organ ten „ma prawo”, „ma uprawnienie”, „ma prawną możliwość działania”, że „jest mu coś dozwolone”, „ma zobowiązujące uprawnienia”, „ma uprawniający obowiązek”. Zdaniem Krukowskiego pojęcie kompetencji najczęściej rozumiane jest jako określony zakres władzy przysługującej danemu organowi władzy kościelnej⁸.

Za czynniki kształtujące zakres kompetencji przysługujących danemu podmiotowi uznać należy kryteria: przedmiotowe (wyznaczające określony zakres spraw), podmiotowe (wskazujące konkretną osobę lub grupę osób), terytorialne (oznaczające dany obszar geograficzny) oraz funkcjonalne (dotyczące charakteru powierzonych zadań)⁹. Warto jednak pamiętać o tym, iż powyższe kryteria

---

Kraków 2000, s. 251; *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1, red. B. Dunaj, Warszawa 2000, s. 397.

⁶ Por. M. Sitarz, *Kompetencje organów kolegialnych w Kościele partykularnym w sprawowaniu władzy wykonawczej według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, Lublin 2008, s. 101; tenże, *Kompetencje reprezentacyjne organów kolegialnych w Kościele partykularnym według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, [w:] *Historia magistra vitae. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Jerzego Flagi*, red. A. Dębiński, S. Wrzosek, K. Maćkowska [i in.], Lublin 2007, s. 301. Zob. także W. Gromski, *Kompetencja*, [w:] *Encyklopedia prawa*, red. U. Kalina-Prasznic, Warszawa 2007, s. 313; *Leksykon prawniczy*, red. U. Kalina-Prasznic, Wrocław 1999, s. 159–160.

⁷ Por. L. Adamowicz, *Kompetencja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. E. Gilewicz, Lublin 2002, kol. 480–481.

⁸ Por. J. Krukowski, *Prawo administracyjne w Kościele*, Warszawa 2011, s. 65–66; tenże, *Administracja w Kościele. Zarys kościelnego prawa administracyjnego*, Lublin 1985, s. 62.

⁹ Por. A. Ravà, *Competenza nel diritto canonico*, [w:] *Enciclopedia del diritto*, t. 8, a cura di D. Marchetti, G. Crisci, F. Piga, Milano 1961, s. 109–110. Krukowski

najczęściej nie występują samoistnie, lecz łączą się ze sobą. Zakres kompetencji określany jest zazwyczaj w odniesieniu do rodzaju spraw, względem których organ władzy jest uprawniony bądź zobowiązany do działania¹⁰.

2. Pojęcie urzędu biskupa diecezjalnego

Biskupem diecezjalnym jest biskup, którego trosce powierzona została jakaś diecezja (kan. 376 KPK 1983)¹¹. Według kan. 381 § 2 KPK 1983, jeśli co innego nie wynika z natury rzeczy lub z przepisu prawa, z biskupem diecezjalnym są zrównani w prawie ci, którzy stoją na czele następujących Kościołów partykularnych: prałatury terytorialnej, opactwa terytorialnego, wikariatu apostołskiego, prefektury apostołskiej oraz administratury apostołskiej erygowanej na stałe (kan. 368 KPK 1983). Z biskupem diecezjalnym zrównani są także: ordynariusz wojskowy¹², ordynariusz ordynariatu personalnego dla anglikanów przystępujących do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim¹³ oraz administrator apostołski Personalnej Administratury Apostołskiej Świętego Jana Marii Vianneya¹⁴.

Biskup diecezjalny kieruje powierzonym sobie Kościołem partykularnym jako zastępca i legat Chrystusa „radami, zachętami i przykładem, ale także mocą swego autorytetu i świętej władzy”¹⁵. Władza biskupa diecezjalnego, sprawowana osobiście, jest własna, zwyczajna i bezpośrednia, ograniczona jedynie sprawami, które na mocy prawa

---

rozdziela trzy kryteria kompetencji: personalne, terytorialne i rzeczowe. Por. J. Krukowski, *Prawo administracyjne...*, dz. cyt., s. 67–68.

¹⁰ Por. M. Sitarz, *Kompetencje reprezentacyjne organów kolegialnych...*, dz. cyt., s. 302.

¹¹ Zob. J. Wroczeński, *Biskup diecezjalny*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa. Prawo kanoniczne*, t. 2. red. G. Leszczyński, Warszawa 2014, s. 29; J. A. Renken, *Canon 376*, [w:] *New Commentary on the Code of Canon Law*, ed. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York, N.Y.–Mahwah, N.J 2000, s. 512–513.

¹² Zob. Jan Paweł II, konst. *Spirituali militum curae*.

¹³ Zob. Benedykt XVI, konst. *Anglicanorum coetibus*; Kongregacja Nauki Wiary, Normy uzupełniające do konst. *Anglicanorum coetibus*.

¹⁴ Zob. Kongregacja ds. Biskupów, dekret *De administratione Apostolica Personali „Sancti Ioannis Mariae Vianney” condenda*; P. Zając, *Kościół partykularne w ustawodawstwie Jana Pawła II. Zarys problematyki*, Lublin 2015, s. 107–129.

¹⁵ II Sobór Watykański, konst. *Lumen gentium*, 27.

lub dekretu papieża zarezerwowane są najwyższej lub innej władzy kościelnej (kan. 381 § 1 KPK 1983)¹⁶.

Biskup diecezjalny przejmuje odpowiedzialność za konkretny Kościół partykularny, gdy zostają wypełnione trzy wymogi prawne: konsekracja biskupia, misja kanoniczna oraz kanoniczne objęcie diecezji¹⁷. Jeśli nie ma prawnej przeszkody, promowany do biskupstwa powinien w ciągu trzech miesięcy od otrzymania pisma apostolskiego przyjąć sakrę biskupią (kan. 379 KPK 1983). Przed kanonicznym objęciem diecezji biskup promowany nie może ingerować w wykonywanie powierzonego sobie urzędu (kan. 382 § 1 KPK 1983). Objęcie diecezji w kanoniczne posiadanie powinno zostać spełnione w terminie do czterech miesięcy od otrzymania pisma apostolskiego w przypadku, gdy nominat nie posiada święceń biskupich; lub w ciągu dwóch miesięcy od jego otrzymania, jeśli promowany posiada już sakrę (kan. 382 § 2, 418 § 1 KPK 1983). Biskup kanonicznie obejmuje diecezję, gdy w niej – osobiście lub przez swojego pełnomocnika – przedstawi pismo apostolskie kolegium konsultorów, w obecności kanclerza kurii. W diecezjach nowo erygowanych wystarczające jest podanie do wiadomości pisma apostolskiego wiernym i duchowieństwu, zgromadzonym w kościele katedralnym (kan. 382 § 3 KPK 1983).

¹⁶ Określając naturę władzy biskupa diecezjalnego, prawodawca kodeksowy stwierdza, że jest ona: osobista, własna, zwyczajna i bezpośrednia. 1) Władza osobista – oznacza ciężący na biskupie diecezjalnym osobisty obowiązek troski o powierzony sobie Lud Boży, który powinien on wykonywać samodzielnie; 2) Władza własna – wyklucza władzę zastępczą; jest sprawowana w imieniu własnym; 3) Władza zwyczajna – sprawowana przez biskupa diecezjalnego na mocy powierzonego mu urzędu pasterskiego, nie jest władzą delegowaną przez wyższy podmiot; 4) Władza bezpośrednia – oznacza, że biskup diecezjalny może ją sprawować bez koniecznych pośredników; biskup diecezjalny ma prawo włączać się w każdą sprawę z pominięciem osób i instancji, gdy wymaga tego dobro wiernych. Por. J. Krukowski, *Kanon 381*, [w:] J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki [i in.], *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2/1, Księga II. *Lud Boży*, Część I. *Wierni chrześcijaństwo*, Część II. *Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 240–241; F. J. Ramos, *Le Diocesi nel Codice di Diritto Canonico. Studio giuridico-pastorale sulla organizzazione ed i raggruppamenti delle Chiese particolari*, Roma 1997, s. 150–151.

¹⁷ Por. E. Górecki, *Pozycja biskupa w Kościele partykularnym*, [w:] *Kościół partykularny w Kodeksie Jana Pawła II*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, Lublin 2004, s. 78–80.

Zgodnie z dyspozycją prawodawcy kodeksowego zawartą w kan. 416 KPK 1983 władza biskupa diecezjalnego wygasa z powodu zaistnienia następujących przyczyn: śmierci, zrzeczenia przyjętego przez biskupa rzymskiego, przeniesienia i pozbawienia, po powiadomieniu o tym biskupa¹⁸. Według kan. 401 KPK 1983 biskup diecezjalny powinien złożyć rezygnację z pełnionego urzędu, gdy ukończy siedemdziesiąty piąty rok życia; lub gdy z powodu choroby albo innej poważnej przyczyny nie może we właściwy sposób wypełniać swojej posługi.

Biskupi, którzy z woli Bożej zajmują miejsce Apostołów, stają się pełnoprawnymi pasterzami, czyli nauczycielami wiary, kapłanami kultu świętego i sługami zarządzania. W nich dokonuje się kontynuacja urzędu apostołskiego ustanowionego przez Chrystusa, który to urząd obejmuje *munus docendi, sanctificandi i regendi*¹⁹. Każdy biskup więc, w szczególności zaś biskup diecezjalny, posiada obowiązek i prawo do nauczania, uświęcania powierzonej sobie porcji Ludu Bożego oraz do rządzenia nią²⁰.

3. Troska o sądownictwo kościelne wyrazem realizacji posługi rządzenia

Zadanie rządzenia (*munus regendi*) biskupa diecezjalnego jest uczestnictwem w tej części zbawczego posłannictwa, dzięki której jest on zwierzchnikiem Ludu Bożego, autorytatywnie prowadzącym go do ostatecznego celu. Posługa ta, sprawowana w imieniu Chrystusa i w Jego zastępstwie, oprócz rzeczywistego zwierzchnictwa (jurysdykcji)

¹⁸ Szerzej zob. M. Sitarz, *Przeszkoda w działaniu i wakaty stolicy biskupiej*, [w:] J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki [i in.], *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 272–294; tenże, *Procedura zarządzania Kościołem w sytuacjach nadzwyczajnych*, „Teki Komisji Prawniczej. Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie” 3 (2010), s. 182–191; J. A. Renken, *Particular Churches and the Authority Established in Them. Commentary on Canons 368–430*, Ottawa 2011, s. 229–254.

¹⁹ Por. J. Wroceński, *Biskup*, dz. cyt., s. 28.

²⁰ Szerzej zob. P. de Mey, *The Bishop's Participation in the Threefold „Munera”: Comparing the Appeal to the Pattern of the „Tria Munera” at Vatican II and in the Ecumenical Dialogues*, „The Jurist” 69 (2009) nr 1, s. 31–58; G. H. Tavard, *The Task of a Bishop in his Diocese*. „Christus Dominus” 11–21, „The Jurist” 68 (2008) nr 2, s. 361–381.

uprawnającego do wydawania wiążących nakazów, obejmuje nadto zespół innych kompetencji gwarantujących skuteczność przewodzenia Ludowi Bożemu, w skład których zaliczyć należy również troskę o sądownictwo kościelne²¹.

Analizując władzę przysługującą biskupowi diecezjalnemu w materii *munus regendi*, należy ją rozumieć według dyspozycji zawartej w kan. 135 § 1 KPK 1983 jako władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą²².

Władzę ustawodawczą biskup diecezjalny wykonuje osobiście (kan. 391 § 2 KPK 1983). Władza ta zatem nie może zostać nikomu delegowana²³. Chociaż władza ustawodawcza w Kościele partykularnym należy wyłącznie do biskupa diecezjalnego, to jednak tak poważna odpowiedzialność nie sprzeciwia się, a nawet domaga się tego, aby biskup przed wydaniem ogólnych przepisów i zarządzeń dla diecezji wysłuchał opinii i poszukał współpracy z organami kolegialnymi działającymi w danym Kościele partykularnym²⁴. Biskup diecezjalny wykonuje władzę ustawodawczą w czasie synodu diecezjalnego

²¹ Por. J. Wroczeński, *Biskup*, dz. cyt., s. 28. Zob. także G. Ghirlanda, *Il „munus regendi” del vescovo alla luce del can. 381 § 1 e del Sinodo dei Vescovi del 2001*, cz. 1, „Periodica de re morali, canonica, liturgica” 91 (2002), s. 677–704; tenże, *Il „munus regendi” del vescovo alla luce del can. 381 § 1 e del Sinodo dei Vescovi del 2001*, cz. 2, „Periodica de re morali, canonica, liturgica” 92 (2003), s. 77–96; T. J. Green, *The Pastoral Governance Role of the Diocesan Bishop: Foundations, Scope and Limitations*, „The Jurist” 49 (1989) nr 2, s. 472–506; R. Kantor, *Posługa sądownicza biskupa w starożytności chrześcijańskiej*, „Annales Canonici” 6 (2010), s. 201–211.

²² Por. L. Sabbarese, *La costituzione gerarchica della Chiesa universale e particolare. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro II, Parte II*, Città del Vaticano 2013, s. 97.

²³ Odrębną opinię prezentuje M. Wijlens, zdaniem którego biskup koadiutor i biskup pomocniczy mogą posiadać władzę ustawodawczą, gdy zostają wyposażeni w specjalne uprawnienia, o których mowa w kan. 403 § 2–3 KPK 1983. Por. M. Wijlens, „*For You I Am a Bishop, With You I Am a Christian*”: *The Bishop as Legislator*, „The Jurist” 56 (1996) nr 1, s. 71, przyp. 11.

²⁴ Zob. Kongregacja ds. Biskupów, dyrektorium *Apostolorum successores*, 67. O współpracy biskupa diecezjalnego z organami kolegialnymi działającymi w Kościele partykularnym zob. M. Sitarz, *Kompetencje organów kolegialnych...*, dz. cyt., s. 183–258. Szerzej o samym dyrektorium zob. F. Fabene, *Il nuovo Direttorio per i vescovi „Apostolorum successores”*, „Apollinaris” 78 (2005) nr 1–2, s. 375–398; T. J. Green, *The 2004 Directory on the Ministry of Bishops: Reflections on Episcopal Governance in a Time of Crisis*, „Studia Canonica” 41 (2007) nr 1, s. 117–151.

(kan. 466 KPK 1983) lub poza nim w formie dekretów ogólnych (kan. 29 KPK 1983)²⁵.

Władzę wykonawczą (zwaną także administracyjną) biskup diecezjalny wykonuje albo osobiście, albo przez wikariusza generalnego lub wikariusza biskupiego (kan. 391 § 2 KPK 1983). Korzystając z przyznanych kompetencji, w wykonywaniu władzy wykonawczej biskup diecezjalny powinien lub może stanowić akty administracyjne, wyznaczające podległym mu podmiotom odpowiednie obowiązki i uprawnienia²⁶. Władza wykonawcza biskupa diecezjalnego nie wyczerpuje się w stanowieniu aktów administracyjnych, lecz obejmuje także podejmowanie inicjatyw o charakterze organizacyjnym, jak również koordynowanie współpracy wszystkich podległych mu organów władzy kościelnej²⁷.

Władzę sądowniczą biskup diecezjalny wykonuje osobiście bądź przez wikariusza sądowego i sędziów, których zakres kompetencji określony jest przez prawo (kan. 391 § 2 KPK 1983). Kongregacja ds. Biskupów obliguje biskupa diecezjalnego do szczególnej troski o to, aby działania trybunału diecezjalnego miały przebieg zgodny z zasadami administracji sądowej. „W szczególny sposób, zdając sobie sprawę z wyjątkowej wagi i duszpasterskiego znaczenia wyroków dotyczących ważności lub nieważności małżeństwa, temu aspektowi poświęci szczególną uwagę, postępując tu w zgodzie ze wskazaniem Stolicy Apostolskiej, a w razie konieczności podejmując wszelkie niezbędne działania, aby ustały ewentualne nadużycia, zwłaszcza takie, które skutkowałyby próbą upowszechnienia mentalności akceptującej rozwód w Kościele”²⁸.

W przedmiocie sądownictwa kościelnego biskup diecezjalny realizuje władzę sądowniczą oraz wykonawczą w odniesieniu do swojego trybunału²⁹.

²⁵ Zob. P. Amenta, *La potestà legislative del vescovo nell'ambito della Chiesa particolare, in specie nel sinodo diocesano*, [w:] *La Chiesa è missionaria. La ricezione nel Codice di Diritto Canonico*, a cura di L. Sabbarese, Città del Vaticano 2009, s. 145–163.

²⁶ Zob. Święta Kongregacja ds. Biskupów, *dyrektorium Ecclesiae imago*, 95–98.

²⁷ Por. J. Krukowski, *Administracja w Kościele...*, dz. cyt., s. 84. Zob. także T. J. Green, *Contemporary Challenges to Episcopal Governance: Reflections on the 2004 Directory on the Ministry of Bishops and Other Pertinent Texts*, „The Jurist” 68 (2008) nr 2, s. 418–459.

²⁸ Kongregacja ds. Biskupów, *dyrektorium Apostolorum successores*, 68.

²⁹ Por. R. Sztymchmiller, *Artykuł 26*, [w:] A. Dziega, M. Greszata, W. Kiwior [i in.], *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 64.

4. Biskup diecezjalny pierwszym sędzią

Zgodnie z dyspozycją prawodawcy kodeksowej zawartą w kan. 1419 § 1 KPK 1983, w każdej diecezji i dla wszystkich spraw, wprost przez prawo niewyjętych, sędzią pierwszej instancji jest biskup diecezjalny. Z przysługującej mu kompetencji może korzystać samodzielnie, jako pojedynczy sędzia lub jako przewodniczący odpowiedniego trybunału kolegijskiego, bądź przez innych, to jest wikariuszy sądowych lub sędziów delegowanych³⁰. Wybór dokonywany przez biskupa diecezjalnego co do sposobu wykonywania władzy sądowej – osobistego lub przez innych – powinien mieć na względzie dobro Kościoła oraz konieczną ochronę praw poszczególnych wiernych³¹. Zdaniem Ryszarda Szytchmiera, chociaż wielość zadań na ogół nie pozwala biskupowi diecezjalnemu osobiście zajmować się sprawami sądowymi, to jednak nie można wykluczyć słuszności takiego rozwiązania w sytuacjach wyjątkowych³². Tadeusz Pawluk zauważa, że sędzia, choćby sądził najsprawiedliwiej, nierzadko jest narażony na zarzuty stronniczości i subiektywizmu, a nawet na nienawiść strony przegrywającej proces, co może nie służyć autorytetowi biskupa diecezjalnego w przypadku osobistego wykonywania władzy sądowniczej³³. Z tego też względu prawodawca w art. 22 § 1 DC zaleca, aby biskup diecezjalny, bez specjalnych powodów, nie wykonywał tej władzy osobiście.

Sądowa władza biskupa diecezjalnego jest ograniczona przede wszystkim przepisami o właściwości sądowej (kan. 1407 § 1 KPK 1983; art. 10 DC)³⁴. Ponadto, spod władzy biskupa diecezjalnego

³⁰ Por. J. Calvo-Álvarez, *Kanon 1419*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 1062.

³¹ Por. R. Szytchmier, *Artykuł 22*, [w:] A. Dziega, M. Greszata, W. Kiwior [i in.], *Komentarz do Instrukcji procesowej...*, dz. cyt., s. 58.

³² Por. tenże, *Sędziowie i urzędnicy sądowi w służbie praw człowieka*, [w:] *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 684.

³³ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Doczesne dobro Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, t. 4, Olsztyn 2009, s. 183.

³⁴ Warto zauważyć, że zgodnie z art. 13 § 5 DC w sytuacji, gdy określony proces odbywa się przed trybunałem międzydiecezjalnym, wikariuszem sądowym miejsca zamieszkania strony pozwanej nie jest wikariusz sądowy

w przedmiocie procesów małżeńskich są wyłączone: sprawy zastrzeżone dla trybunałów wyższego stopnia (kan. 1405, 1438–1439 KPK 1983; art. 8 § 1, 25, 27 DC)³⁵ oraz sprawy zastrzeżone dla trybunału kolegijskiego (kan. 1425 § 1 KPK 1983; art. 30 § 1 DC).

5. Inne kompetencje biskupa diecezjalnego odnośnie do sądownictwa kościelnego

Prawodawca przekazuje biskupowi diecezjalnemu także szereg innych kompetencji dotyczących sądownictwa kościelnego. Wszystkie te uprawnienia, przysługujące rządcy Kościoła partykularnego na mocy ustawy, można zaklasyfikować do dwóch rodzajów kompetencji: kreacyjnych i koordynacyjnych³⁶. Jak zauważa Krukowski, stanowią one akta sądowe o charakterze wykonawczym³⁷.

5.1. Kompetencje kreacyjne

Każdy biskup diecezjalny zobligowany jest do ustanowienia własnego trybunału pierwszej instancji (kan. 1419 § 1 KPK 1983; art. 22 § 3 DC). W celu wypełnienia tego zadania ma on obowiązek mianować wikariusza sądowego, wyposażonego w zwyczajną władzę sądenia

---

międzydiecezjalny, lecz wikariusz sądowy diecezjalny. W przypadku, gdy wikariusz sądowy diecezjalny nie został ustanowiony, kompetencją biskupa diecezjalnego jest wypełnić jego zadania, o których prawodawca stanowi w art. 10 § 1, 3°–4° DC.

³⁵ Zob. T. Rozkrut, *Trybunał Apostolski Roty Rzymskiej*, „Polonia Sacra” 3 (1998), s. 127–140; tenże, *Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej: historia, kompetencje oraz znaczenie Trybunału Apostolskiego w życiu Kościoła*, „Polonia Sacra” 4 (1999), s. 167–179; R. Kantor, „Rota Hiszpańska”. *Struktura i działalność Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii (studium historyczno-prawne)*, Tarnów 2013.

³⁶ Kompetencja kreacyjna biskupa diecezjalnego polega na posiadaniu przez niego władzy ustanawiania w powierzonym jego pieczy Kościele partykularnym określonych organów i urzędów. Kompetencja koordynacyjna polega na harmonizowaniu działalności wielu podmiotów przez jeden organ koordynujący, w tym wypadku przez biskupa diecezjalnego. Por. M. Sitarz, *Kompetencje organów kolegijskich...*, dz. cyt., s. 122, 141.

³⁷ Por. J. Krukowski, *Kanon 1419*, [w:] G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski [i in.], *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 5, Księga VII. *Procesy*, red. J. Krukowski, Poznań 2007, s. 33.

(kan. 1420 § 1 KPK 1983)³⁸. Fakultatywnie może natomiast mianować pomocniczych wikariuszy sądowych wyposażonych w taką samą władzę zwyczajną, co wikariusz sądowy (kan. 1420 § 3 KPK 1983; art. 41 § 1 DC)³⁹. Warto zauważyć także, że kilku biskupów diecezjalnych za aprobatą Stolicy Apostolskiej może zgodnie, w miejsce trybunałów diecezjalnych, ustanowić dla powierzonych sobie Kościołów partykularnych jeden trybunał międzydiecezjalny. W takiej sytuacji temu samemu zespołowi biskupów bądź biskupowi przez nich wyznaczonemu (biskup moderator) przysługują wszystkie uprawnienia, które posiada biskup względem swojego trybunału (kan. 1423 § 1 KPK 1983)⁴⁰. Należy jednak pamiętać, iż pomimo powołania trybunału

³⁸ Na podstawie rozróżnienia prawodawcy kodeksowego zawartego w kan. 463 § 1, 2° KPK 1983 („Na synod diecezjalny powinni być wezwani jako członkowie i mają obowiązek w nim uczestniczyć: [...] wikariusze generalni i wikariusze biskupi oraz wikariusz sądowy [...]”) oraz w kan. 833, 5° KPK 1983 (Do osobistego złożenia wyznania wiary według formuły zatwierdzonej przez Stolicę Apostolską są zobowiązani: [...] przed biskupem diecezjalnym lub jego delegatem: wikariusze generalni i wikariusze biskupi oraz wikariusze sądowi [...]”) w sposób klarowny wynika, iż urzędy wikariusza sądowego i wikariusza generalnego – co do zasady – są akompatybilne. Jednak ze względu na niewielki obszar diecezji lub małą liczbę spraw biskup diecezjalny jest uprawniony do skumulowania tych urzędów w jednej osobie (kan. 1420 § 1 KPK 1983; art. 38 § 1 DC; por. L. G. Wrenn, *Canon 1420*, [w:] *New Commentary on the Code...*, dz. cyt., s. 1624). Wikariusz sądowy cieszy się autonomią w sprawowaniu swojego urzędu, dlatego też nie jest możliwa apelacja od jego decyzji do biskupa diecezjalnego i odwrotnie. Należy podkreślić również, że biskup diecezjalny nie może modyfikować jego wyroków. Por. T. Rozkrut, *Sądownicza funkcja Kościoła*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 18 (1999) nr 2, s. 263.

³⁹ Pomocniczy wikariusze sądowi cieszą się taką samą wolnością w rozsądzaniu spraw, jak wikariusz sądowy, podobnie działają w imieniu biskupa diecezjalnego, jednak zawsze pod kierownictwem wikariusza sądowego w sprawach dotyczących organizacji sądu i kierowania nim. Por. R. Sztymmler, *Artykuł 41*, [w:] A. Dzięga, M. Greszata, W. Kiwior [i in.], *Komentarz do Instrukcji procesowej...*, dz. cyt., s. 83.

⁴⁰ Mianowanie członków trybunału kościelnego nie jest jednak zwyczajnym aktem administrowania sądem, do którego uprawniony jest biskup moderator, lecz aktem władzy przysługującej jedynie biskupom diecezjalnym i konferencji biskupów. Z tego względu tylko w pilnych przypadkach i tylko na okres do decyzji uprawnionych biskupów, pracowników trybunału międzydiecezjalnego może mianować biskup moderator. Zob. art. 34 § 1 DC; por. R. Sztymmler, *Artykuł 34*, [w:] A. Dzięga, M. Greszata, W. Kiwior [i in.], *Komentarz do Instrukcji procesowej...*, dz. cyt., s. 74.

międzydiecezjalnego, biskup diecezjalny ma prawo rezerwować dla siebie rozstrzygnięcie określonych spraw (kan. 1423 § 2 KPK 1983). Zgodnie z dyspozycją zawartą w art. 23 § 2 DC, w przypadku ustanowienia trybunału międzydiecezjalnego, każdy biskup diecezjalny może powołać w swojej diecezji sekcję do przeprowadzania instrukcji spraw, z jednym lub kilkoma audytorami i notariuszem, w celu gromadzenia dowodów i powiadamiania o aktach.

Do kompetencji biskupa diecezjalnego należy również mianowanie innych sędziów diecezjalnych, którymi powinni być duchowni (kan. 1421 § 1 KPK 1983; art. 43 § 1 DC)⁴¹. Biskup diecezjalny – jako członek konferencji biskupów – partycypuje w kompetencji wyrażenia zgody, aby sędziami mogli zostać ustanowieni także świeccy, spośród których w razie konieczności jeden mógłby być powołany w celu stworzenia trybunału kolegiального (kan. 1421 § 2 KPK 1983; art. 43 § 2 DC)⁴². Ocena konieczności posłużenia się pomocą świeckiego sędziego należy do miejscowego biskupa diecezjalnego⁴³.

Zgodnie z dyspozycją prawodawcy zawartą w kan. 1422 KPK 1983 oraz art. 44 DC, wikariusz sądowy, pomocniczy wikariusze sądowi oraz pozostali sędziowie są mianowani na określony czas i nie mogą być usunięci, chyba że z powodu prawnie uznanej i poważnej przyczyny⁴⁴. Urząd wikariusza sądowego i pomocniczych wikariuszy sądowych nie ustaje podczas wakansu stolicy biskupiej, kompetencją

⁴¹ Z zachowaniem zasady, iż pracownicy sądu międzydiecezjalnego, jeśli nie postanowiono wyraźnie inaczej, są mianowani przez zespół biskupów, o którym mowa w art. 23 § 1 DC, lub – jeśli wymaga tego sytuacja, przez konferencję biskupów (art. 34 § 1 DC).

⁴² Wyrażona na podstawie art. 43 DC opinia Calvo-Álvareza, iż w trybunale międzydiecezjalnym sędziami mogą być wyłącznie duchowni, wydaje się bezpodstawna. Por. J. Calvo-Álvarez, *Kanon 1421*, [w:] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz...*, dz. cyt., s. 1065.

⁴³ Por. R. Sztymmler, *Trybunały*, [w:] *Komentarz do Instrukcji procesowej...*, dz. cyt., s. 87.

⁴⁴ Por. L. A. García Matamoros, *El canon 1422*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe comentada*, ed. F. Anzar Gil, M. Cortés Diéguez, J. M. Díaz Moreno [i in.], Madrid 2014, s. 839. W tym względzie warto pamiętać o dyspozycji prawodawcy zawartej w art. 75 § 2 DC, w której na biskupa diecezjalnego nałożony został obowiązek zaradzenia poprzez zastosowanie odpowiednich środków, nie wykluczając – w sytuacji konieczności – usunięcia z urzędu, jeśli prawidłowy wymiar sprawiedliwości napotyka przeszkody spowodowane niedbalstwem, nieudolnością lub nadużyciem pracowników sądu. W sprawie procedury pozbawienia urzędu zob. kan. 184, 192–194 KPK 1983.

zaś nowo ustanowionego biskupa diecezjalnego jest ich zatwierdzenie (kan. 1420 § 5 KPK 1983; art. 42 § 3 DC)⁴⁵.

Do biskupa diecezjalnego należy również nominacja notariusza (kan. 483 § 1 KPK 1983)⁴⁶, rzecznika sprawiedliwości i obrońcy węzła małżeńskiego (kan. 1435 KPK 1983; art. 53 § 1–2 DC), jak również innych współpracowników trybunału (kan. 470 KPK 1983)⁴⁷. Do niego należy także odwołanie ich z urzędu (kan. 1436 § 2 KPK 1983).

5.2. Kompetencje koordynacyjne

Do kompetencji koordynacyjnych przysługujących biskupowi diecezjalnemu w sprawach o orzeczenie nieważności małżeństwa zaliczyć należy następujące⁴⁸: odebranie wyznania wiary złożonego przez wikariusza sądowego lub wyznaczenie do tego zadania delegata (kan. 833, 5° KPK 1983; art. 40 DC); aprobowanie duchownych lub świeckich do funkcji asesorów (kan. 1424 KPK 1983; art. 52 DC); zlecenie trybunałowi złożonemu z trzech lub pięciu sędziów spraw trudniejszych lub większej wagi (kan. 1425 § 2 KPK 1983; art. 30 § 2 DC); asygnowanie spraw dla sędziów poza przewidzianym turnusem (kan. 1425 § 3 KPK 1983; art. 48 § 2 DC);

⁴⁵ Więcej zob. M. Sitarz, *Przeszkoda w działaniu i wakat stolicy biskupiej*, [w:] J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki [i in.], *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 272–294; A. Romanko, M. Sitarz, *Sede vacante*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 1333–1334. Zdaniem Pawluka, wikariusz sądowy i pomocniczy wikariusze sądowi, choćby nie zostali potwierdzeni przez nowego biskupa diecezjalnego, przed zwolnieniem sprawują swój urząd ważnie. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II...*, dz. cyt., s. 187.

⁴⁶ Prawodawca w art. 61–64 DC przedstawia dyspozycje odnośnie do kierownika kancelarii sądu, który jest równocześnie notariuszem akt sądowych oraz do innych notariuszy. Jak zauważa Szychmiller, umieszczenie w kan. 483 § 1 KPK 1983 informacji o notariuszu sądowym upoważnia do przyjęcia założenia, że normy odnoszące się do notariuszy kurialnych należy stosować również do notariuszy sądowych, o ile inne przepisy prawa procesowego tego nie zabraniają. Por. R. Szychmiller, *Artykuł 62*, [w:] A. Dziegła, M. Greszta, W. Kiwior [i in.], *Komentarz do Instrukcji procesowej...*, dz. cyt., s. 118.

⁴⁷ Zob. J. A. Renken, *Particular Churches: Their Internal Ordering. Commentary on Canons 460–572*, Ottawa 2011, s. 56–57.

⁴⁸ Wypada zauważyć, że analizowane kompetencje normują również zgodnie z prawem działanie trybunału kościelnego.

powierzenie jednemu sędziemu, po uprzedniej zgodzie konferencji biskupów, spraw zarezerwowanych kolegium w sytuacji niemożliwości jego ustanowienia (kan. 1425 § 4 KPK 1983; art. 30 § 3 DC); zatwierdzenie audytorów w celu przeprowadzenia instrukcji sprawy (kan. 1428 § 1–2 KPK 1983; art. 50 § 1–2 DC); rozpatrzenie wyłączenia wikariusza sądowego (kan. 1449 § 2 KPK 1983; art. 68 § 2 DC); zostanie powiadomionym o wykonywaniu jurysdykcji i wydawaniu wyroku przez sędziego usuniętego z terytorium swojej diecezji lub mającego przeszkodę w wykonywaniu jurysdykcji (kan. 1469 § 1 KPK 1983; art. 85 § 1 DC); wydanie zgody sędziemu na zbieranie dowodów poza terenem jego diecezji z powodu słusznej przyczyny i po wysłuchaniu stron oraz wskazanie mu miejsca sprawowania czynności sądowych (kan. 1469 § 2 KPK 1983; art. 85 § 2 DC); wydanie opinii w sprawie dopuszczenia do funkcji kuratora lub opiekuna przed trybunałem kościelnym osoby ustanowionej do tego przez władzę państwową (kan. 1479 KPK 1983; art. 98 DC); aprobowanie adwokatów w trybunale diecezjalnym (kan. 1483 KPK 1983; art. 105 § 1 DC)⁴⁹; opublikowanie wykazu adwokatów oraz pełnomocników dopuszczonych przy trybunale kościelnym (art. 112 DC); wykluczanie z wykazu adwokatów (kan. 1488 § 1 KPK 1983; art. 111 § 2 DC); wydanie przepisów dotyczących kosztów procesowych i opłat sądowych (kan. 1649 § 1 KPK 1983; art. 303 DC); wydanie polecenia wykonania wyroku, osobiście lub przez kogoś innego, w sprawie, w której zapadł wyrok pierwszego stopnia (kan. 1653 § 1 KPK 1983); wydanie zakazu zawarcia nowego małżeństwa po orzeczeniu nieważności poprzedniego (kan. 1684 § 1 KPK 1983; art. 301 § 1 DC); dopilnowanie, aby w księgach małżeństw i ochrzczonych jak najszybciej dokonano adnotacji o orzeczonej nieważności małżeństwa oraz o ewentualnie ustalonych zakazach (kan. 1685 KPK 1983; art. 300 DC); przyjęcie prośby o konieczną pomoc innemu trybunałowi kościelnemu dla przeprowadzenia instrukcji sprawy lub zawiadomienia o aktach (art. 29 § 2 DC); czuwanie nad odpowiednim przygotowaniem pracowników trybunałów kościelnych oraz nad starannym i zgodnym z prawem wykonywaniem powierzonych im obowiązków (art. 33 DC); przyjmowanie

---

⁴⁹ Zgodnie z dyspozycją prawodawcy zawartą w art. 105 § 2 DC, ci, którzy uzyskali dyplom adwokata rotalnego, nie potrzebują tej aprobaty. Zob. A. G. Miński, *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*, Lublin 2011.

relacji od wikariusza sądowego o stanie i działalności trybunału sądowego (art. 38 § 3 DC); troska o to, aby z uwagi na postawę pracowników trybunału kościelnego oraz nadmierne koszty, wierni nie mieli przeszkód w zwracaniu się do sądu (art. 308 DC).

W sprawach o separację małżonków biskup diecezjalny jest kompetentny: w drodze postępowania administracyjnego wydać dekret o separacji małżonków oraz ustalić kwestie dotyczące wychowania i utrzymania dzieci (kan. 1154, 1692 § 1 KPK 1983); po rozważeniu szczególnych okoliczności udzielić małżonkom zezwolenia na zwrócenie się do sądu świeckiego o rozpatrzenie sprawy o separację (kan. 1692 § 2 KPK 1983).

W procesie do dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego kompetencją biskupa diecezjalnego jest: przyjęcie bądź odrzucenie prośby o dyspensę (kan. 1699 § 1, 3 KPK 1983); na podstawie uzasadnionej prośby o dyspensę zarządzenie instrukcji sprawy trybunałowi swojej lub obcej diecezji, względnie odpowiedniemu kapłanowi (kan. 1699 § 1, 1700 § 1 KPK 1983); w sytuacji szczególnej trudności natury prawnej bądź moralnej zasięgnięcie rady Stolicy Apostolskiej (kan. 1699 § 2 KPK 1983); sporządzenie *votum pro rei veritate* (kan. 1704 § 1 KPK 1983); przesłanie wszystkich akt wraz z *votum pro rei veritate* i uwagami obrońcy węzła małżeńskiego do Stolicy Apostolskiej (kan. 1705 § 1 KPK 1983)⁵⁰; powiadomienie stron o reskrypcie dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego oraz polecenie proboszczowi zarówno miejsca zawarcia małżeństwa, jak i przyjęcia chrztu, dokonania adnotacji o udzielonej dyspensie w księdze małżeństw i ochrzczonych (kan. 1706 KPK 1983).

W przypadku procesu w sprawie domniemanej śmierci współmałżonka biskup diecezjalny jest kompetentny: przyjąć prośbę przez domniemanie owdowiałego małżonka oraz zlecić instrukcję procesu trybunałowi kościelnemu lub odpowiedniemu kapłanowi (kan. 1707 § 2 KPK 1983); zasięgnąć rady Stolicy Apostolskiej w wypadkach niepewnych i skomplikowanych (kan. 1707 § 3 KPK 1983); po osiągnięciu moralnej pewności co do śmierci osoby nieobecnej lub zaginionej wydać deklarację o domniemanej śmierci współmałżonka (kan. 1707 § 1 KPK 1983).

⁵⁰ Zob. R. Kantor, *Kompetencje Roty Rzymskiej po opublikowaniu motu proprio Quae rit semper*, „Studia Redemptorystowskie” 10 (2012), s. 447–459.

6. Wnioski

Przeprowadzona w niniejszym artykule analiza kompetencji biskupa diecezjalnego dotyczących sądownictwa kościelnego w przedmiocie procesów małżeńskich według KPK 1983 i DC pozwala wyprowadzić następujące wnioski:

1. Pojęcie kompetencji jest pojęciem wieloznacznym. Najczęściej rozumiane jest jako określony zakres władzy przysługującej danemu organowi władzy kościelnej.
2. Biskupem diecezjalnym jest biskup, którego trosce powierzona została jakaś diecezja. Jeśli co innego nie wynika z natury rzeczy lub z przepisu prawa, z biskupem diecezjalnym są zrównani w prawie ci, którzy stoją na czele następujących Kościołów partykularnych: prałatury terytorialnej, opactwa terytorialnego, wikariatu apostolskiego, prefektury apostolskiej, administratury apostolskiej erygowanej na stałe, ordynariatu wojskowego, ordynariatu personalnego dla Anglikanów przystępujących do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim oraz Personalnej Administratury Apostolskiej Świętego Jana Marii Vianneya.
3. Każdy biskup, w szczególności biskup diecezjalny, posiada obowiązek i prawo do nauczania i uświęcania powierzonej sobie porcji Ludu Bożego oraz rządzenia nią.
4. Zadanie rządzenia, oprócz rzeczywistej jurysdykcji uprawniającej do wydawania wiążących nakazów, obejmuje nadto zespół innych kompetencji gwarantujących biskupowi diecezjalnemu skuteczność przewodzenia Ludowi Bożemu, w skład których zaliczyć należy również troskę o sądownictwo kościelne.
5. W odniesieniu do sądownictwa kościelnego biskup diecezjalny realizuje władzę sądowniczą i wykonawczą.
6. W każdej diecezji i dla wszystkich spraw, wprost przez prawo niewyjętych, pierwszym sędzią jest biskup diecezjalny. Z przysługującej mu kompetencji może korzystać samodzielnie, jako pojedynczy sędzia lub jako przewodniczący odpowiedniego trybunału kolegialnego, bądź przez innych, to jest wikariuszy sądowych lub sędziów delegowanych.

7. Prawodawca przekazuje biskupowi diecezjalnemu szereg innych kompetencji dotyczących sądownictwa kościelnego. Można je zaklasyfikować jako kompetencje kreacyjne i koordynacyjne.

ks. Paweł Lewandowski, *Kompetencje biskupa diecezjalnego dotyczące sądownictwa kościelnego w przedmiocie procesów małżeńskich według kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku i instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, [w:] *Kościół lokalny w Kościele Chrystusa*, red. ks. Robert Kantor, Kraków 2015, s. 109–125 (Lumen Gentium, 1).
DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374384810.07>